

állapítják azt, hogy egyenlőtlen a megosztási arány a különböző társadalmi csoportok között a felsőfokú végzettségük utánpótlásában, másrészt, hogy a felsőoktatási intézményben való továbbtanulásra vonatkozó egyéni elképzelések nem felelnek meg a társadalom reális szükségleteinek.

F. R. Filippov tanulmánya „A felsőoktatás szerepe a szovjet társadalom szociális struktúrájának alakításában” kérdésével foglalkozik. Kutatásának legfontosabb eredményének azt tekintik, hogy ennek alapján a szovjet társadalom struktúrájában megvilágosuló és az oktatás szférájában megnyilvánuló integrációs folyamatok nagyfokú intenzitására lehet következtetni.

D. I. Zjuzin tanulmányának címe: „Milyen középiskolát választanak a fiatalok?” A nyolcadikos tanulók továbbtanulási terveit több tényező figyelembevételével elemzi: az apa társadalmi helyzete; a tanulók tanulási eredményei; az elérni kívánt képzettségi szint korrelációját a középiskola típusával.

Dicsérendő a szerkesztőnek az az elgondolása, hogy a kötet végén függelékként ismereti a szovjet közoktatási rendszert. E függelék azt a célt szolgálja, hogy a tanulmányokban elemzett iskolarendszert, továbbtanulási problémákat azok is értőbben olvashassák, akik nem elég járatosak a Szovjetunió közelmúltjának és jelenének iskolarendszertől való kérdéseiben. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981., 263. l.

Dr. Bereczki Sándor

Mészáros István:

AZ ISKOLAÜGY TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON 996–1777 KÖZÖTT

A millenium bővületében élő ország első sorban köztörténetünk feldolgozása terén hozott maradandó eredményeket. Am éppen a tizkötetes Magyar Nemzet Története c. mű, melynek megírására történészeink java állott sorompóba, döbbsentette rá a legilletékesebbeket arra, hogy mennyire gyengén ismerjük a fejlődés szervez részét jelentő művelődésügy, ezen belül az iskolaügy történetét. A többek által (Békefi Remig, Miklósy Zoltán, Mihályfi Ákos, Nyári Albert, Veress Endre, Fináczy Ernő) megindított anyaggyűjtés azonban csak az ezredforduló után és a XX. század első évtizedében hozta meg gyümölcsét. Az akkor megjelent monográfiák jelentették két-három történész-nemzedék alapvető zékikönyvét. Az 1960-as években éppen Mészáros István volt az, aki megtörte a 70–80 éves csendet egymás után megjelenő kisebb-nagyobb tanulmányjaival, vitacikkeivel. Húszévnnyi anyaggyűjtés után most végre megszületett oktatástörténetünk első 800 évének eddig ismert legalaposabb feldolgozása.

A magyar iskolaügy fejlődésének bemutatásra kerülő korszakai – világosan látható mó-

don – Magyarország általános társadalmi, gazdasági, politikai változásának szakaszait tükrözik. Kezdetét a Szent Benedek-rendi (bencés) szerzetesek kolostorainak falai közt folyó oktatás jelentette. A *kolostori iskola* a rendtagok képzését szolgálta. Tömegével kerültek ki ezekből az iskolákból állami és egyházi posztokra jeles tudósok, államférfiak és nevelők. A klerikusok képzésének másik színhelye a *káptalani iskola*. A születő magyar feudális államnak szüksége volt az *innen* kikerülő klerikusokra, akik egyrészt a korabeli gyakorlati tudományok birtokában közreműködtek a feudális állami szervek, intézmények létrehozásában és fenn tartásában (kancellária, diplomácia, törvényhozás, jogszolgáltatás, történetírás stb.); másrészt a vallás tanításával szentesítették az új társadalmi rend intézkedéseit. Az iskolában szerzett betűtudás nemcsak a latin nyelvű szövegek olvasását jelentette, hiszen a falusi plébánosoknak a vasárnapi és ünnepnapj miséken magyarul kellett a szentírást magyarázniuk. Nem véletlen, hogy legkorábbi nyelvemlékeink éppen a szentírás és a szentek életéből veszik tárgyukat.

A Szent István alapította állami és egyházi intézmények, s ez utóbbiak keretében az iskolák, a XII. század elejére a maguk teljességében kialakultak és megerősödtek. Az egyházi zsinatok több ízben is foglalkoznak szervezeti felépítésükkkel. Az iskola vezetője a lector, énektanára a cantor. Mindkét tisztség viselője a káptalan magas jövedelemmel ellátott kano-nokja. Felsőoktatásunk is igyekszik lépést tartani a megnövekedett feladatokkal. Az első hazai egyetem Pécszet nyitotta meg kapuit 1367-ben. Csakhamar Óbudán is létesült egyetem (1395).

Az apácakolostoroknak különösen a magyar nyelvű kódexek másolásában és elterjesztésében volt kimagasló szerepe, hiszen a többnyire szegény sorsú nővérek így érthették csak meg a biblia részleteit, ismerkedhettek meg a szentek életével. A világi nevelés középpontjába a lovagi példa került, mely Szent Lászlót, a lovagkirályt állította vezető rétegünk ifjai elé. A főúri várakban nevelkedő úrfiak a magyar múlt történetével foglalkoztak. Lelkesítő, ösztönző, nevelő célzattal a krónikákba foglalt csatákat, mondákat, hőstetteket ismertették meg velük.

A világi elem jelentkezése a XIV. század második felétől figyelhető meg a hazai oktatásban-nevelésben. Ettől kezdve egyre jelentősebbé válik a világi művelődési anyag, a világi pedagógusok szerepe iskoláinkban, bár jó ideig még a klerikus műveltség tekintélye is megmarad, és az oktatásban betöltött helyük sem lebecsülendő. Mátyás idejében alsó- és felsőoktatásunk a világ élvonalában áll, tanárai a kor humanistái között előkelő helyet foglalnak el. A világi szellem előretérésével magyarázható, hogy a káptalanok és a városok által

közösen fenntartott városi iskolák a XIV–XVI. században már nem kizárólagosan papképző intézmények. Nemesek, jobbágyok és polgárok gyermekei egyaránt tanultak az iskolák falai között. A növendékek nemcsak latinnal foglalkoztak, hanem a magyar szövegek olvasását is megtanulták. Ezenkívül magyar énekek éneklése is beletartozott tananyagukba.

A magyarországi fiatalok XIV–XV. századi sűrű külföldi egyetemre járása több vonatkozásban is igen jelentős a magyar pedagógia-történet szempontjából. Egyik eredménye, hogy komoly mértékben megváltoztatta hazai világi értelmiségi rétegünk összetételét. Am ennél is fontosabb az a szabad, egyéni véleményre alapozott gondolkodásmód, amit hazahoztak. Lényegében ez készítette elő a talajt a reformáció számára.

A török hódoltság idején a területi szétszakítottság mellett az iskolaügyet is a vallási megosztottság jellemzi. Az új vallási eszmékkel elsősorban a királyi városok – jelentős részben erős, gazdag, német nyelvű – polgársága rokonszenvezett, de rohamosan terjedt a mezővárosokban és a jobbágyok körében is. Ennek következtében az 1550-es évek elejére protestáns kézbe került a legtöbb hazai város és mezőváros iskolájának vezetése. Ebben az időben jött létre a kollégium típusú iskola, mely teljes mértékben kielégítette mind a nemesség, mind a polgárság művelődési igényét. Alapvető céljuk megbízható és pontos latin nyelvtudást, s ehhez kapcsolódó, vallásos színvonalú klasszikus-humanisztikus műveltséget adni. E korszak forrásanyaga már erőteljesen kibővült. A szerző igen sokat merített az egyházlátogatási jegyzőkönyvekből. Egy-egy területről ezek teljes egészükben megmaradtak. Segítségükkel az iskolatípusok modellje is megszerkeszthető volt. E forrásadta lehetőséget a szerző mélyreható módon (és elsőként is) alaposan kiaknázta.

Az ellenreformáció – elsősorban a jezsuiták eszközt nem válogató, céltudatos törekvése – következtében 1635-ben megnyílt a nagyszombati egyetem, a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem őse. A tanításból azonban a többi rend (piaristák, premonstreiek, domonkosok, bencések, ferencesek) is kivette részét, de kissé későn és kisebb számban alapítanak csak iskolákat. Az 1674-es esztendő végzetes csapást jelentett a protestáns iskolák számára. Az egyetemlegesen felségértéssel vádolt evangélikus és református prédikátorokat – akik közül többen iskolaigazgatók és tanárok voltak – gályarabságra ítélik. A hazai protestáns közösségek az erőszakos beavatkozás következtében szétzilálódtak, s már nem volt akadály a korábban is hangzottatott katolikus követelések megvalósításának. A Habsburg abszolútizmus törvények sorával, tehát politikai eszközökkel, segítette a katolikus előretörést.

A XVII. század utolsó évtizedeitől kezdve felekezeti arányaiban átalakított, ugyanakkor területileg szélesebb közoktatási szervezetben folyt a hazai ifjúság oktatása-nevelése. Az 1760-as évek közepén új szakasz kezdődik, mert a felvilágosult abszolútizmus egyre erőteljesebb érdeklődést mutat az iskolaügy iránt. Az államhatalom ekkor tette meg első lépéseit afelé, hogy az eddig teljesen egyházi-felekezeti jellegű iskolaügyet saját hatáskörébe vonja, megteremtve egyúttal az állami felügyelet alatt álló egységes iskolarendszer kereteit. E folyamat betetőzéseként látott napvilágot – első ízben a magyar iskolák történetében – az egységes állami szabályzat: az 1777-ben kiadott Ratio Educationis, mely teljesen új szakaszt nyitott hazai oktatásunk történetében. A szerző eddigi követi nyomon az eseményeket.

Mészáros István monográfiája minden eddiginél alaposabb forrással, széles látókörrel, a nemzetközi áramlatokba ágyazva tárgyalja művelődéstörténetünk egyik legfontosabb, mindenkit érintő ágát: hazai iskolaügyünk történetét. Világos okfejtése, közérthető nyelvezete alapvető kézikönyveink sorába emeli, melyet felsőoktatásunk diákjai, tanárai egyaránt haszonnal fognak forgatni a következő évtizedekben.

Budapest, 1981. Akadémiai K. 671. l.

Kőbgyi Mibály

V. P. Felicina, Ju. E. Proborov:

RUSSZKIJE POSZLOVICI, POGOVORKI
I KRILATIJE VIRAZSENYIJA
LINGVOSZTRANVEDCSSEZKIJ
SZLOVAR' POD. RED.
E. M. VERESCSAGINA
I V. G. KOSZTOMAROVA

(Izd-vo „Russzkij Jazik” Moszkva, 1979.)

A nevelésközpontú nyelvoktatás szempontjából nagy jelentősége van az országismereti elemek helyes felhasználásának. Az országismeret nagy egészéből a nyelvi tényezőknek különösen fontos jelentősége van, mivel a nyelv egy nép kultúrájának, történelmi fejlődésének a hordozója, terméke és ihletője is. A nyelvnek, főleg a lexikának, sok olyan eleme van, amelyek az iskolai nyelvoktatás keretei közt is alkalmasak az országismereti tudnivalók nyújtására. Az ilyen nyelvi elemek között különösen fontos szerepet játszanak az ún. „nyelvi aforizmusok” – a szólások, közmondások és a szállóigék, amelyekben rögzítődtek, megőrződtek és nemzedékről nemzedékre szálltak egy-egy nép történelmének eseményei, életmódja, szokásai, tapasztalata, társadalmi rendszere, kultúrája, a népet körülvevő természeti környezet sajátosságai.

A moszkvai Puskin Orosz Nyelvi Intézet